

NEHYNOUCÍ VOJVODOVO A S NÍM ČESKÁ ETNOLOGIE MAREK JAKOUBEK VOJVODOVO, ETNOLOGIE KRAJANSKÉ OBCE V BULHARSKU

Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 210, 347 s. ISBN 978-80-7325-230-4.

„Lze ještě o Vojvodovu napsat něco nového a podstatného?“ Tak zní průvodní teze, kterou Marek Jakoubek otevírá další, z hlediska publikovaného rozsahu nejvýraznější ze svých počinů na poli mapování života zaniklé bulharské obce a jejích českých obyvatel¹. Ač se nás autor v nadsázce zaobalené do hermeneutické hříčky snaží přesvědčit o opaku (a následné partie knihy jeho snahy bezesbytku maří), publikace očividně nevznikla v záchvatu puzení tuto tezi vyvrátit, ale je dokladem dlouholeté, kontinuální práce v oblasti, kterou lze spojit s klasickou a dnes možná poněkud neatraktivní českou etnologií. Jakoubkovo *Vojvodovo* lze číst jako nezahlcující rekapitulaci bádání o svérázných krajanských obcích, užívat ho jako zdroj mnoha přehledně zpracovaných pramenů, jejichž součástí jsou zcela nové faktografické údaje, lze z něj čerpat metodologickou inspiraci a v neposlední řadě lze na *Vojvodovo* pohlížet jako na otevření se výzvám české etnologie.

V jistém ohledu se Jakoubkovo psaní o Vojvodovu odlišuje od jiných jeho (zejména *ci-gánologických*) textů, přestože základ rukopisu spočívající ve značné metodologické otevřenosti, která doufejme zůstává poslední útěchou pichlavě konfrontovaným badatelským soupeřům, nemizí. Částečně lze proměnu přisuzovat žánru, který je na hraně dokumentace a výkladu (monografie skládající se z empiricky orientovaných a volně navazujících staří) a vytěsňuje tak rozsáhlejší teoreticko-konstruktivistické polemiky. Především se ale zdá, že „vojvodovský terén“ se vzpouzí definitivnější generalizaci, neboť řada z jeho oblastí — a Jakoubek to neopomíná přiznat — není jednoduše přístupná. Autor se nechává vést emickým pohledem Vojvodovčanů, což se neprojevuje pouze v prostoru, který ponechává jejich přímým svědectvím, ale v *ad hoc* přejetí výkladového rámce u zkoumaných dimenzí vojvodovského života a v důsledném trvání na stejné platnosti a spolehlivosti výpovědí informátorů jako je tomu u závěrů badatelů (str. 77). Srozumitelně a pečlivě vedle sebe klade množství emických črt a drobnějších literárních textů, přikládá k nim sporadické (někdy zcela nové) archivní záznamy a místy mezerovitá minulá badatelská zpracování. Nesetkáváme se s ústřední vyhocenou argumentací (jedinou všeobíhající teorií), ale s řadou na první pohled samostatně stojících korekcí a vytrvalým rozpracováním dosud opomíjených oblastí bádání. Výstavba publikace, která by bez ostychu mohla přenechat více prostoru vlastním závěrům, upřednostňuje hlas pramenů a přestože z každé výpovědi informátora se snaží Jakoubek vytěžít maximum, činí tak ve prospěch uchopení zkoumané domény a ne ve jméno samoučelné explikace vlastních argumentačních stanovisek. Mezi řádky lze neustále dovozovat vřelý vztah k žijícím (a gramotným) informátorům a je zřejmé, že s ohledem na ně vznikl velice přístupný, čtivý a dle zdání z řady dovětek a poznámek neukončený, živý text.

---

1 Novější monografie – *Vojvodovo: kus česko-bulharské historie. Tentokrát očima jeho obyvatel* (2011) – je svým rozsahem srovnatelná s *Vojvodovem* (2010) a je také jeho logickým prodloužením. Jak již název napovídá, prostor v ní získávají Vojvodovčané a z hlediska obecné postžitelnosti tématu je tak spíše příspěvkem parciálním (nikoli ovšem okrajovým).

Jakoubek *Vojvodovem* provádí jako laskavý pedagog. S odvoláním na dřívější zpracování nás nezatíží podrobnou historií Vojvodova, byť by možná neuškodilo, kdyby hned na úvod naznačil obecnější dobové klima, migrační trendy a evropské státní a právní mechanismy od počátku 19. století do 50. let 20. století (tedy vzhledem k období, k němuž se historie Vojvodova, ačkoli z větší části vzdáleně, z před a post perspektivy, stáčí). S historií Vojvodova se Jakoubek vyrovnává zejména ve dvou prvních kapitolách, kterými jinak ale přistupuje k tématům novým — v prvním případě usiluje o shrnutí tříleté historie obce Sesek, kterou na území Bulharska jako v pořadí první a bezprostředně před vznikem Vojvodova obývali jeho pozdější obyvatelé (a která dosud nebyla souhrnně a samostatně pojata), ve druhém odkrývá novou, opomenutou dimenzi vojvodovské religionizity (tj. *obsahovou* stránku vojvodovské víry, která byla do této chvíle zkoumána pouze ve svých orto-praktických intencích, případně v kontextu organizační struktury obce). Následující dvě kapitoly slouží především jako prameny: jednu tvoří slovník vojvodovštiny, druhou přepisy náhrobních kamenů vojvodovských Čechů; obě kapitoly se přitom podrobně věnují postupu získávání dat a jejich třídění a zejména lingvistický příspěvek podněcuje k dalšímu rozpracování. Pokud do tohoto momentu nenabyl čtenář plné jistoty, od páté kapitoly se zcela zaručeně upevní v přesvědčení, že nedocenitelným trumfem Jakoubkova zkoumání je rozsáhlý soubor výpovědí informátorů. Ten mu mimo jiné dovoluje vstoupit na půdu konceptu imagologie, tj. *utváření obrazu druhých*, který se snaží empiricky přezkoumávat prostřednictvím dle mého ovšem ne zcela reprezentativního (či metodologicky čitelného) zastoupení výpovědí. Jakoubek chce v rámci sobě blízké dostupných pramenů rekonstruovat, jak Vojvodovčany viděli „ti druzí“, přičemž na prvním místě využívá vzpomínek Banátského Bulhara (*Pavlikjana*) Antona Gjukova, které záhy doplňuje o pohledy z dalších zdrojů. Nabízí se otázka, zda by nebylo logičtější přiblížit (či lépe komparativně identifikovat) pohled skutečně externích Bulharů a dalších skupin vzhledem k hranicím obce (nebudeme-li počítat obyvatele obce Belinci, jejichž zkušenost s Vojvodovčany byla *de facto* bezprostřední, neboť část z Vojvodovčanů k nim později do obce přesídlila). Tento postřeh přitom odráží možná ne tak dalece promyšlenou aplikaci konceptu imagologie, jehož zkoumání se sice pokusil Jakoubek v kontrastu se svými předchůdci metodologicky ukotvit, zároveň se však dopustil pokračujícího směšování mezi generalizovaným obrazem druhých a obrazem vystaveným na základě osobní zkušenosti (a to v rovině nejasné identifikace poloh, z nichž informanti své výpovědi pronášejí). V souladu s Jakoubkem lze přitom říci, že prezentovaný soubor výpovědí nelze myslet jako více či méně *pravdivý* vzhledem k jeho obsahu (a to tedy i potud, pokud by rozlišoval generalizované obrazy a obrazy na základě zkušenosti): jest pravdivým natolik, nakolik se s ním informanti ztotožňují; existuje-li však v rámci jejich výpovědí více poloh obrazotvornosti Vojvodovčanů a my tyto polohy redukuje, bylo naše poznání (tj. ono vědecké) skutečně pravdivé (respektive úplné)? Kapitolu dotýkající se imagologie rozšiřuje a překračuje kapitola navazující — vzpomínky Bulhara Božidara Popova, syna vojvodovského kazatele, který se později sám stal kazatelem a především osobou, která si zachovala úzké kontakty s již re-emigrovanými Vojvodovčany. Podstatou obrazu, který o Vojvodovčanech předkládá Božidar Popov, je vidění druhých skrze jejich vlastní optiku sebe-pojímání (zde zdůrazněme, že nikoli pouze sebe-nazírání prosté existenciál-

ního rozměru). Tuto kapitolu bych se nezdřáhala označit za nejobvčetnější z hlediska zjištěných závěrů. Další kapitolou navazuje opět celistvost a navrch opoznávkovaná pamětní výpověď, vyprávění Barbory Čížkové, v jejímž úvodu Jakoubek navozuje náš zájem o dějiny mentalit, byť záhy dodává, že on jej v danou chvíli, na daném místě neuspokojí (nad čímž nelze než zalitovat). Etnologii Vojvodova uzavírá přehledně (a minimálně na jednom místě překvapivě vtipně) kalendárium vojvodovské historie. Součástí publikace je v neposlední řadě obrazová příloha, tj. zejména fotografie a plánky obce.

Přínos Jakoubkovy práce, pomineme-li faktografickou rovinu se specifickým významem pro zájemce o vojvodovskou tematiku, lze vidět především v již zmiňované rovině metodologické a teoreticko-metodologické². Vedle práce se svědectvími informátorů³ sestávající z komparace a shlukování výpovědí (a výpovědí s jinými zdroji), lze zmínit (omezenou) lingvistickou analýzu, analýzu nápisů na náhrobních kamelech (využívající mj. data z genealogické analýzy) a komparaci dalších pramenů (včetně například různých překladů Bible, obrazových pramenů atd.). V kapitole o imagologii Jakoubek vyvíjí vlastní postup zkoumání obrazu druhých, který spočívá v primárním zachycení co největšího množství výrazně se opakujících atributů v jediné (chceme-li zhuštěné) výpovědi. Následně jsou s touto výpovědí konfrontovány zbylé dostupné zdroje (a je sledována jejich konzistence) a mimo rámec výpovědi jsou nakonec volně připojeny zbylé atributy (jejich výskyt přitom nemusí být početně omezený, pouze se víceméně *náhodou* nevyskytovaly v jinak široce obsáhlé výpovědi). Určitý významový primát je tak připsán těm atributům, které si pospolu vybaví takový informátor, který si byl schopen na malé ploše vzpomenout velké množství obecně se často vyskytujících atributů (pravděpodobně tak půjde o informátora, který k tomu měl odpovídající příležitost a prostor). Referenčním rámcem je taková logika uspořádání napomáhající interpretaci, která předem počítá s holistickým celkem dat. Vzhledem k tomu, že Jakoubek přispívá do oblasti, v níž do té doby žádný dodržovaný postup neexistoval⁴, nelze než jeho metodu akceptovat a to s vědomím,

2 Teoreticko-metodologický příspěvek se nedotýká tak dalece aplikace konkrétně užitých metod jako je imagologie, pramenná epigrafika a sběr lexikálních dat. Je dobře patrný při práci s např. religiozními a jinými svědectvími Vojvodovčanů, při jejichž analýze je zcela ctěna emická perspektiva. Mimo toho je ale čitelný i v rovině obecného etnologického přístupu, který zpřístupňuje kulturu (určitého areálu, velmi typicky vesnice) prostřednictvím studia všech jejích segmentů. Více viz dále v textu.

3 Jistým metodologickým omezením u Jakoubka je minimální kladení kontrastu mezi kolektivní pamětí (mytologií původu skupiny) a vzpomínkami na konkrétní životní strategie a zlomy Vojvodovčanů, přičemž tyto dvě roviny jsou spolu ve výpovědích pamětníků často v rozporu. Příkladem je téma příčin migrace, které jsou na úrovni sdílených představ vysvětlovány náboženskými motivacemi (na úkor strukturálních faktorů). Nicméně z vyprávění, která popisují konkrétní osudy předků a odhalují detaily za jejich rozhodnutími, je stejně tak patrné, že ekonomické a individuální zájmy, osobnostní kapitál rodin a další faktory hrály neméně podstatnou roli. Obě roviny tvrzení — sdílené skupinové a konkrétní referující k rodině — mají svou platnost, přesto může být užitečné je badatelsky oddělit.

4 Z autorů, kteří se před Jakoubkem imagologií, resp. konceptem obrazu v jihoslovanském kontextu zabývali, autor uvádí Z. Urbana, V. Todorova, M. Moravcovou a M. Turkovou

že se jedná spíše o návrh třídění dat, který může být bez okolků nahrazen libovolným jiným, explicitně uvedeným postupem. Za nepochybně ocenitelnou lze ale nakonec považovat především autorovu, v základních konturách ne zcela novátorskou, gno-seologickou vsuvku: (...) *na rozdíl od výše zmíněných badatelů, kteří při formulaci svých závěrů vposledku ctí a respektují spíše vlastní diskurz než své informátory, pročez se nakonec zastavují krok před existenciálně-spirituální rovinou života daného společenství, již jim jejich aparát dovoluje tematizovat jen zvenčí a z odstupu (...) (...) on [tj. Božidar Popov] o něm vydává svědectví, za jehož platnost ručí on sám, svědectví, jemuž — a zde leží největší rozdíl mezi ním a ostatními uvedenými autory — především sám věří* (s. 253). Pokud by Jakoubek teze, které měly podpořit docenění výpovědi Božidara Popova dovedl do obecné roviny, mohl by rozšířit diskuzi o ideálním informátorovi, kterého by šlo lze spatřovat v parciálně externím členovi zkoumané skupiny. Z hlediska vlastních záměrů publikace má ale uvedení výpovědi B. Popova tu funkci, že dokládá etnokonfesijní a zároveň etnozáchovnou dimenzi vojvodovské religionizity — a já jsem si již výše dovolila tento závěr považovat za nejobjevnější, byť objevem v pravém slova smyslu není, ale naopak dokládá již dříve zaujímané názory odborné (Penčev, Klíma). Význam takového dokladu je přitom nezměrný (a zde Jakoubek snad dokonce i trochu zaváhal, když jej dostatečně nevyzdvihl), neboť bezezbytku doložit empiricky (a nezávisle!) hypotézu z oblasti pojímané (etno)identity, není tak docela časté. Rovinu teoreticko-metodologického přínosu doplňují roztroušené odkazy na zjišťování sebe-pojímané identity Vojvodovčanů, která byla předmětem jiných autorových prací (např. 2005 spolu s T. Hírtem, 2009 spolu s V. Penčevem).

Završující teoreticko-metodologický přínos Jakoubkovy práce je poněkud podprahový a lze jej s trochou zjednodušení ztotožnit s praktickou aplikací etnologie. Pozorujeme ji za výběrem tématu, které je tradiční a umožňuje provádět jak dějinnou rekonstrukci společenství, tak uplatnit klasické dlouhodobé studium kultury prostřednictvím odkrývání jejích jednotlivých částí. V jiných textech Jakoubek zpracovává tradiční téma pomocí přímé aplikace postmoderních teorií, v případě *Vojvodova* je k tomu ale bázlivý. Je zřejmé, že chce práci co nejdůrazněji zasadit právě do etnologického rámce, možná se snahou vymezit se částečně vůči šířeji a čím dal trans-disciplinárněji orientovaným kulturním antropologům⁵. Nezbytným průvodním jevem je, že si pro etnologické zpracování *Vojvodova* musí na velkém prostoru monografie připravovat vlastní etnografická data.

(všichni v 90. letech). Autoři le zdařile formulovali, co to je etnický obraz v obecné rovině, neobjasnili však dostatečně, jakým způsobem konkrétní etnické obrazy z dat abstrahovali a tak ani míra propojení teoreticko-metodologického pozadí (které alespoň naznačili) s jejich snažením nebyla zřejmá. Jakoubek pravděpodobně sdílí tytéž teoreticko-metodologické předpoklady jako jeho předchůdci, neboť je nijak nedoplňuje, ani nerozpracovává.

5 Touto úvahou se nesnažím naznačit, že se Jakoubek nepovažuje nebo by se neměl považovat za kulturního antropologa, pouze si dovoluji na etnologii (k níž se tu a tam mj. kloní) nahlížet jako na jakousi klíčovou podmnožinu a jeden z dějinných zdrojů antropologie. Pokud bychom chtěli obě nálepky porovnat, můžeme říci, že zatímco antropologie zkoumá, srovnává a zobecňuje (nejen) kulturní data, etnologie studuje konkrétní společenství. O vzájemném vymezení označení více Copans (2001: 9–13).

Jaké místo má vlastně etnologicky zaměřená monografie v českém prostředí? Pro stručné ohledání otázky si trochu zužme pole zájmu a zaměřme se pouze na monografie orientované na výzkum krajanů a tzv. monografie vesnice (byť je možno dodat, že ani produkce na jiná antropologicky relevantní témata se v monografickém zpracování příliš nevyskytuje⁶). Zájem o krajanskou problematiku se u nás plynule rozvíjel od konce 19. století (tehdy především proto, aby podpořil českou identitu vůči té německé), bylo k ní přistupováno popisně a historiograficky a práce nenabývaly podoby monografií (vycházelo ale mnoho staří i sborníků). Po r. 1989 na dané téma vznikají mimo studií široce rozkročené kolektivní monografie bez hmatatelnější vazby na etnologii nebo antropologii (srv. Kokaisl 2009). Dokonce i monografie opřené o stacionární terénní výzkum tíhnou dnes spíše k etnografii a folkloristice (srv. Langhammerová ed. 2009). Monografie vesnice byly u nás poprvé rozpracovány v rámci sběratelských snah českého národopisu první třetiny 20. století (Chotek 1915, Stránská 1927) a poté se na dlouhou dobu odmlčely (především díky přesunu badatelského zájmu z vesnice do dělnických sfér města v období komunismu). Odmlčely se ale déle, než je zdravé, neboť absence po nich trvá prakticky dodnes, nepočítáme-li monografie zaměřené nikoli na jedinou vesnici, ale na prostředí vesnice v určitém regionu⁷ (čímž se znovu dostáváme k mimořádnému významu *Vojvodova*). Nejpřirozenějším způsobem prezentace etnologických dat jsou právě monografie, které koncepčně a rozsahem lépe než jiné formáty umožňují integrálně narativizovat kulturu lidu určitého areálu. Bude-li jich přibývat, můžeme se dokonce pustit do kritiky jejich konstruktivně-narativizačního účinku. Odpověď na otázku, pro jakou skupinu badatelů může být obsah takových monografií přínosný, ponechávám s důvěrou otevřenou.

Ilona Dvořáková

LITERATURA

- Copans, Jean (2001): *Základy antropologie a etnologie*, Praha.
- Hirt, Tomáš; Jakoubek, Marek (2005): Idea krajanského hnutí ve světle konstruktivistického pojetí národa: proměny kolektivní identity vojvodovské náboženské obce. In: *Český lid / Etnologický časopis* 4, s. 337–366.
- Chotek, Karel (1915): *Široký důl*. Národopisná monografie české vesnice, Praha.
- Jech, Jaromír; Secká, Milena; Scheufler, Vladimír; Skalníková, Olga (1992): *Česká vesnice v rumunském Banátě, Češi v cizině 5* — Národopisná knihnice, Praha.
- Kandert, Josef (2004): *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v 60. a 70. letech 20. stol.*, Praha.
- Kokaisl, Petr et kol. (2009): *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě*, Praha.

6 Nepočítáme-li zahraniční překlady, monografie zaměřené na hmotnou kulturu nebo kulturní dějiny. Případně, snad jen v nejvyšší nadsázce, životopisy etnologů. Pravdou je, že mnohé relevantní práce vznikají jako rozsáhlé studie a od monografií se příliš neliší. Vzhledem k tématu lze uvést např. Kandert (2004).

7 Srv. Jech, Secká, Scheufler, Skalníková (1992); Válka (2011).

- Penčev, Vladimír; Jakoubek, Marek (2009):
Vojvodovské dublety (část 1 — Penčev:
Po serpentínách sebepoznání a poznání
toho druhého, s. 16–22; část 2 — Jakoubek:
Etnografie (nejen) textuální realizace (dvoj)
identity vojvodovských Čechů, s. 24–38), *Acta
Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*,
s. 15–38.
- Langhammerová, Jiřina (ed.) (2009): *Český
Banát: život a tradice českých obyvatel
rumunského Banátu*, Praha.
- Stránská, Drahomíra (1927): *Dolná Poruba.
Příspěvky k národopisné monografii slovenské vsi:*
odtlačok zo sborníka Matice Slovenskej, sešit
1–2.
- Válka, Miroslav (2011): *Socio-kulturní proměny
vesnice: moravský venkov na prahu třetího
tisíciletí*, Brno.

